

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΛΑΒΑΝΟΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 15/1/2021

Αφήγηση προσωπικής εμπειρίας στα πλαίσια εργασίας με τίτλο: «Η Λαογραφία σε διάλογο με την εξέγερση του Πολυτεχνείου»ⁱ

Για τις ανάγκες της εργασίας παρακαλώ αναφέρετε πού και πότε γεννηθήκατε, πόσα αδέρφια έχετε, τι σπουδάσατε, πότε και πού εργαστήκατε για πρώτη φορά και πόσα χρόνια δουλεύετε.

Γεννήθηκα στην Αθήνα, στα Πατήσια το 1952. Είμαι τέταρτος στη σειρά, προηγήθηκαν άλλα τρία αγόρια και έπονται δύο κορίτσια. Το γεγονός ότι είμαι τέταρτο αγόρι στη σειρά είχε τις εξής συνέπειες: πρώτα δεν έκανα την εφηβική μου επανάσταση, τα αδέρφια μου είχαν ανοίξει το δρόμο, οι γονείς μου είχαν μάθει, εγώ έμαθα μόνο να διαχειρίζομαι τις καταστάσεις. Δεύτερο, ήταν προδιαγεγραμμένο το επάγγελμα που θα κάνω. Δηλαδή μου πέρασαν και αποδέχτηκα ότι θα γίνω μηχανικός. Δεν άντεχα να φέρω και άλλη «θλίψη» στους γονείς μου. Δεν γεννήθηκα κορίτσι όπως ήθελαν, σκέψου να ήμουν και τέταρτο αγόρι δικηγόρος από αυτή την οικογένεια. Τα αδέρφια μου μού άνοιγαν τους δρόμους, μου άνοιξαν τους δρόμους και στις αλάνες που παίζαμε ποδόσφαιρο και στο σχολείο και στα φοιτητικά μου χρόνια και στους αγώνες. Και επίσης λόγω των αδερφών μου δεν διεκδίκησα ποτέ την αριστεία. Ήταν πολύ καλοί μαθητές, απόδειξη είναι ότι έμπαιναν πρώτοι ή από τους πρώτους στις πανελλαδικές εξετάσεις. Δεν μπορούσα να τους ανταγωνιστώ, δεν ήθελα να τους ανταγωνιστώ, τους ανταγωνιζόμουν μόνο στα παιχνίδια.

Σπούδασα Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός στο Πολυτεχνείο. Ήταν μία σχολή που δεν ήξερα τι ακριβώς κάνει το επάγγελμα που διδάσκεται.

Δούλεψα στα φοιτητικά μου χρόνια το καλοκαίρι στην Τήνο και σαν φοιτητής στην πρώτη απόπειρα να γίνει κτηματολόγιο στην Ελλάδα.

Τελείωσα το Πολυτεχνείο, το στρατιωτικό μου και γράφτηκα να ασκώ το επάγγελμά στα 21 μου, άρα δουλεύω 48 χρόνια.

Θα συζητήσουμε για γεγονότα που συνέβησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών σας. Θα ήθελα, όμως, πριν να τοποθετηθείτε για το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώσατε και τη δουλειά σας σήμερα.

Τα Πατήσια, ήταν μία οικιστική περιοχή εντός του ρυμοτομικού σχεδίου της Αθήνας αλλά δεν είχε αναπτυχθεί ακόμα. Δεν ήταν οι προσφυγικές περιοχές ή οι περιοχές αυθαιρέτων. Ήταν περιοχή κατοικίας, κυρίως στελεχών του δημοσίου ή των επιχειρήσεων, ή επιστημόνων που είχαν έρθει από την Περιφέρεια, όπως είχαν έρθει και οι δικόι μου γονείς.

Ήταν μια περιοχή, όχι πλούσια ή πλουσίων, αλλά που μόνο ξόφалτσα διαπερνούσε αυτό που συνέβαινε με τους μισούς, τουλάχιστον, Έλληνες εκείνη την περίοδο, δηλαδή με αυτούς που είχαν αγωνιστεί στον Εμφύλιο, με τους αριστερούς οι οποίοι δεινοπαθούσαν και σε ανθρώπινο και σε οικονομικό και σε ψυχολογικό και, κάποιοι, σε ιδεολογικό επίπεδο.

Όσον αφορά το επάγγελμά μου νομίζω είναι μία σχέση πολύ καλής συνύπαρξης. Ήμαστε, αυτοί που ζήσαμε τα φοιτητικά μας χρόνια εκείνη την περίοδο, η τυχερή γενιά των αγρονόμων τοπογράφων μηχανικών γιατί ήταν ένα επάγγελμα το οποίο έχει πολύ μεγάλη ποικιλία, και το είχε πάντα, στη συνεργασία με ανθρώπους, στις τοποθεσίες, στις γεωγραφικές περιοχές που εναλλάσσονται και στο αντικείμενο που αλλάζει από περίπτωση σε περίπτωση. Αλλά αυτά τα χρόνια εκτινάχθηκε τεχνολογικά, από τις μετρήσεις με μετροταινία και με τα ακόντια πήγαμε στις μετρήσεις μέσω δορυφόρων και τώρα στις δορυφορικές απεικονίσεις. Από το λογαριθμικό κανόνα φτάσαμε να είμαστε από τις ειδικότητες του ΤΕΕ η δεύτερη σε αξιοποίηση της πληροφορικής. Αντικείμενα τα οποία ήταν παγωμένα, όπως είναι το κτηματολόγιο, προχώρησαν και αυτό μας έφερε αντιμέτωπους με όλες τις στρεβλώσεις του ιδιοκτησιακού καθεστώτος της Ελλάδας από την τουρκοκρατία μέχρι τώρα σε νομικό επίπεδο, από τη μία. Και από την άλλη στην ανάγκη να αξιοποιήσουμε ό, τι πιο σύγχρονο τεχνολογικά για να γίνει το κτηματολόγιο. Είμαστε η τελευταία χώρα στην Ευρώπη που το κάναμε, να γίνει τουλάχιστον με τον πιο σύγχρονο τρόπο. Ζήσαμε, δηλαδή κερδίσαμε, και την ποικιλία που προσφέρει το επάγγελμά μας, το ζήσαμε όμως όταν αυτό από πολύ χαμηλή τεχνολογική βάση εξελίχθηκε, εκτινάχθηκε. Αυτό, σε σημαντικό βαθμό, οφείλεται στο ότι συνδέεται απόλυτα με τις έρευνες, κυρίως στρατιωτικές, που έκαναν οι Αμερικάνοι αλλά και σε άλλες χώρες, οι οποίοι θέλοντας να εκμεταλλευτούν επιχειρησιακά κάθε εκατοστό της επιφάνειας της γης με τη

μεγαλύτερη ταχύτητα και προβασιμότητα, προχωρούν σε εξειδικεύσεις και τεχνολογικές προόδους, οι οποίες μετά από κάποια χρόνια περνάνε, αφού έχει απομειωθεί το συγκριτικό τους πλεονέκτημα, στο χώρο της εκπαίδευσης και της κοινής χρήσης .

Θυμάστε την πρώτη σας σκέψη όταν μάθατε ότι εγκαθιδρύθηκε δικτατορικό καθεστώς;

Κοίταξε, ανήκω σε πολιτική οικογένεια. Από το 1961 νομίζω ότι έχω αίσθηση των πολιτικών πραγμάτων, βέβαια όπως μπορούσε να τα δει και να τα ζει τότε ένα παιδί 9 χρόνων. Το 1967 περιμέναμε ότι θα έρθει η δικαίωση μέσα από τις εκλογές ενάντια στην αποστασία που είχε γίνει και στα πραξικοπήματα του παλατιού, μία ικανοποίηση που ζητούσε η μεγάλη πλειοψηφία του λαού. Αντ' αυτού ήρθε η δικτατορία που είναι ένα άλλο επίπεδο, γιατί δικτατορία σημαίνει απόλυτη ανελευθερία, σημαίνει φόβος και αγωνίες. Και τα αισθήματα ενός παιδιού 15 χρονών, όπως ήμουν εγώ τότε, ήταν διπλά. Από τη μία ήταν το τι μας περιμένει, με αγωνία. Και από την άλλη ότι ίσως έτσι ανατροπές, που όλοι σε αυτή την ηλικία θέλουμε, να έρθουν πιο γρήγορα από ότι θα έρχονταν στη φυσιολογική ροή των πραγμάτων.

Το πρόσχημα για την επιβολή της δικτατορίας ήταν η σωτηρία της πατρίδας. Ο λαός πίστεψε κάτι τέτοιο; Ότι δηλαδή η επιβολή ενός απολυταρχικού καθεστώτος θα ήταν η λύση της πολιτικής αστάθειας;

Όχι, και κατηγορηματικά. Ο ελληνικός λαός που στον αιώνα το συγκεκριμένο είχε περάσει δύο παγκόσμιους πολέμους, είχε περάσει ένα πολύ ακραίο εμφύλιο πόλεμο και άλλους εμφύλιους, είχε περάσει ήδη δύο δικτατορίες. Ήξερε τι τον περίμενε. Όλοι έκαναν την εκτίμηση ότι κάποτε θα πέσει η δικτατορία, όλοι θεωρούσαν ότι δεν μπορεί να έχει λαϊκό έρεισμα, γιατί η δικτατορία ήρθε ρίχνοντας μία Κυβέρνηση που πολιτικά ανήκε σε ένα χώρο από το οποίο θα μπορούσε να αντλήσει λαϊκό έρεισμα, άρα δεν θα έχει και κανένα λαϊκό έρεισμα. Από την άλλη, το γεγονός ότι όλοι ήξεραν ότι θα πέσει κάποια στιγμή η δικτατορία χωρίς να λύσει κανένα πρόβλημα, δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχε φόβος, γιατί κανείς δεν ήξερε πότε θα συμβεί η πτώση της δικτατορίας ενώ ήξεραν πολύ καλά τις συνέπειες μία δικτατορίας σε μία πολύ μεγάλη μερίδα του κόσμου.

Τι συναισθήματα κυριαρχούσαν; Υπήρχε φόβος, καταλαβαίνω. Έγιναν πολλές συλλήψεις; Οι άνθρωποι έβγαιναν έξω; Υπήρχε διαρκής αστυνόμευση; Έχω ακούσει ότι οι άνθρωποι έκλειναν τα παράθυρα και τις πόρτες των σπιτιών.

Κοίταξε, το κύριο συναίσθημα ήταν πραγματικά ο φόβος και αυτό είναι ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά που συνοδεύουν τις δικτατορίες. Δεν είναι τόσο η αστυνόμευση η οποία στις περιπτώσεις των δικτατοριών φτάνει σε ακραίες μορφές. Μπορούμε να πούμε ότι η αστυνόμευση που υπάρχει τώρα είναι πιο αποτελεσματική για αυτούς που αστυνομεύουν από ό,τι τότε. Είναι ο φόβος ο οποίος συνδέεται με τα βασανιστήρια, την ανεργία, την απομόνωση. Αυτό που θέλει κάθε δικτατορία να περάσει είναι να τρομοκρατήσει τον κόσμο. Και τα βασανιστήρια τα χρησιμοποιεί όχι τόσο γιατί εκδικητικά φέρεται στους αντιπάλους της, που ισχύει απόλυτα και αυτό, όσο στο ότι θέλει να φοβίσει όλο τον κόσμο. Και αυτό, τουλάχιστον στην αρχή, το πέτυχε και η συγκεκριμένη δικτατορία. Αυτό που λες στην ερώτηση ότι έκλειναν τις πόρτες και τα παράθυρα, πραγματικά κανείς φοβόταν τον γείτονά του μήπως τον καταδώσει. Στην αρχή. Στη συνέχεια δεν ίσχυε, βρήκαν διάφορους τρόπους να επικοινωνούν οι άνθρωποι, με ένα χαμόγελο, με ένα τραγούδι, με ένα ανέκδοτο λειτουργούσαν σαν να λένε συνθηματικά ο ένας στον άλλον, καταλαβαίνοντουσαν πολύ καλά.

Υπήρχε παντού έλεγχος και λογοκρισία; Οι επιστολές ελέγχονταν; Απαγορεύτηκαν βιβλία, τραγούδια, εκπομπές και εφημερίδες;

Προφανώς υπήρχε παντού η λογοκρισία και τα άλλα φαινόμενα που λες. Η λογοκρισία είναι σύνθετη σε μία δικτατορία, δεν θέλει να ακούγεται η αλήθεια, θέλει να περνάει τα ψεύδη της και την προπαγάνδα της, ακόμα και αυτό που λέγαμε για το φόβο. Θυμάμαι συνεντεύξεις που έδιναν, στις οποίες συμμετείχαν και ξένοι ανταποκριτές, και προσπαθούσαν προς τους μεν ξένους ανταποκριτές να περάσουν την αίσθηση ότι δεν υπάρχουν βασανιστήρια, όσα καταγγέλλονται είναι πολύ ελαφριά, από την άλλη προσπαθούσαν να περάσουν στο εσωτερικό μέτωπο ότι μην αυταπατάσθε, γίνονται βασανιστήρια. Δηλαδή ακροβατούσαν, δεν ήξεραν πώς να χειριστούν αυτό το θέμα.

Οι εφημερίδες, άλλες έκλεισαν, άλλες πειθάρχησαν απόλυτα στο καθεστώς και στη λογοκρισία του και άλλες έκαναν κλεφτοπόλεμο με τους όρους της δικτατορίας

αλλά που τελικά η ύπαρξή τους ήταν θετική στο να αναπτύσσεται ένα αντιδικτατορικό κλίμα. Οι εκπομπές, αντιδικτατορικά τραγούδια, όλα αυτά καταργήθηκαν. Αυτό είναι άλλη μία απόδειξη πόσο θεμελιακός για θέματα ελευθερίας είναι ο πολιτισμός. Οι δικτατορίες δεν αντέχουν την πολυφωνία, δεν αντέχουν τον πολιτισμό όπως καλώς τον εννοούμε εμείς. Πρώτο βήμα που κάνουν είναι να απαγορεύσουν κάθε τέτοια έκφραση. Δεύτερο βήμα είναι να δημιουργήσουν και να αφήσουν το δικό τους πολιτιστικό αποτύπωμα που είναι ό,τι πιο άθλιο μπορούμε να φανταστούμε πολιτισμικά.

Περιγράψτε μου τον τρόπο ζωής των ανθρώπων και των μικρών παιδιών. Τα μαγαζιά τροφίμων λειτουργούσαν; Τι τρώγατε;

Κοίταξε, η ζωή δεν σταμάτησε και κατά συνέπεια τρώγαμε. Τι συνέβαινε στην πραγματικότητα: Η Ελλάδα και την περίοδο της δικτατορίας ανήκε σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό-οικονομικό-στρατιωτικό μπλοκ. Αυτό το μπλοκ, πρωτοστατούντων των ΗΠΑ, θεωρήθηκε είτε ότι έφερε την δικτατορία το ίδιο, από πολλούς, και σχεδόν από όλους ότι, τουλάχιστον την ανέχτηκαν. Στα πολιτικά στρατιωτικά παιχνίδια ένα πiónι, όπως ήταν η Ελλάδα, το οποίο πειθαρχεί απόλυτα στις εντολές τους δεν ήταν κάτι δυσάρεστο ιδιαίτερα σε μια περιοχή πολύ δύσκολη όπως ήταν τα Βαλκάνια, με τις χώρες που συνόρευε η Ελλάδα εκείνη την περίοδο και με ότι πρεσβεύαν.

Θα μπορούσαν, αλλά δεν θέλησαν, να στραγγαλίσουν οικονομικά το καθεστώς το δικτατορικό και άρα επιβίωνε. Βέβαια οι πολίτες των άλλων χωρών, και των ΗΠΑ, θέλανε να πέσει, δεν αρεσκόντουσαν στο ότι υποστήριζαν εμφανώς δικτατορίες. Τα διεθνιστικά, αντιδικτατορικά κινήματα οδηγούσαν τις σύμμαχες κυβερνήσεις σε μέτρα πίεσης κατά του καθεστώτος, που άλλοτε ελαφρυνόταν και άλλοτε όχι, ανάλογα με τις διεθνείς συγκυρίες.

Ποιες αντιλήψεις επικρατούσαν για τη ζωή ή τον θάνατο, την ελευθερία; Ήταν καθολική επιθυμία η απελευθέρωση/επανάσταση;

Καταρχήν να αντιδιαστείλουμε την απελευθέρωση από την επανάσταση. Καθολική επιθυμία ήταν η απελευθέρωση. Είπαμε δεν είχε λαϊκό έρεισμα, εξαιρώντας τους ελάχιστους, τους ευνοημένους της κατάστασης. Όλοι οι άλλοι ήθελαν ενδόμυχα να πέσει η δικτατορία. Διαφέρει από την επανάσταση γιατί η επανάσταση έχει μέσα βία

και έχει και το ανεξέλεγκτο των επιπτώσεων. Άρα καθολική επιθυμία για απελευθέρωση, όχι όμως καθολική επιθυμία η επανάσταση. Η επανάσταση ήταν περισσότερο συνδεδεμένη με τα οράματα των αριστερών που θεωρούσαν ότι ίσως η δικτατορία οδηγούσε πιο γρήγορα σε αυτά που αυτοί επιθυμούσαν.

Ποιες αντιλήψεις επικρατούσαν για τη ζωή, τον θάνατο και την ελευθερία;

Λοιπόν, η ελευθερία είναι κάτι χειροπιαστό ή είναι μια ιδέα; Νομίζω ότι το ζούμε και τώρα ακόμα, όταν μας λείπουν δυνατότητες να εκφραστούμε ελεύθερα πέφτουμε σε καταστάσεις έως και κατάθλιψης. Σκέψου δηλαδή σε περίοδο δικτατορίας που οι περισσότερες ελευθερίες, έως ένα σημείο ακόμα και οι συντροφικές των ζευγαριών, είχαν ως πλαίσιο αναφοράς την απαγόρευση. Κυριαρχούσε η αίσθηση του αδιέξοδου, και αυτή οδηγεί φορές σε θανατηφόρα θλίψη. Αλλά αυτοί που πίστευαν ότι θα πέσει η δικτατορία και αυτοί που αγωνίστηκαν για να πέσει η δικτατορία νομίζω ότι μόνο η σκέψη του θανάτου δεν τους απασχολούσε, τους απασχολούσε πολύ περισσότερο η ιδέα μιας καλύτερης ζωής.

Σαν μαθητής πώς βιώσατε την δικτατορία;

Ήμουν σε ένα σχολείο που είχε μόνο ένα τμήμα 30 μαθητών, άρα γνωριζόμαστε πολύ καλά μεταξύ μας οι συμμαθητές, γνωρίζαμε για τους καθηγητές μας. Μπορώ να πω ότι αν και δεν γίνονταν ανοιχτές και επίσημες πολιτικές κουβέντες, στα πηγαδάκια μεταξύ όλων, και καθηγητών και μαθητών, υπήρχε μια ελευθερία στην έκφραση και δεν υπήρχε φόβος. Από αυτή την άποψη ήταν παρήγορο το να είσαι στο σχολείο.

Ήταν ενδιαφέρουσα η φοιτητική ζωή σε καθεστώς ανελευθερίας;

Ήταν απελπισία, γιατί σε αντίθεση με αυτό που περιέγραψα πώς ζούσαμε στο λύκειο, στο Πολυτεχνείο δεν υπήρχε καμία διακίνηση ιδεών με καμία ελευθερία. Θα έλεγα, ότι τα δύο πρώτα χρόνια σαν φοιτητές ήμαστε καταθλιπτικοί, συζητούσαμε μόνο για το ποδόσφαιρο, αρχικά. Και να φανταστείς ότι εγώ ονειρευόμουν ότι θα είχα μια φοιτητική ζωή πάρα πολύ ενδιαφέρουσα γιατί είχα δει τα αδέρφια μου, πριν από τη δικτατορία, πώς ζούσαν. Στη συνέχεια βέβαια αυτό άλλαξε.

Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά της σχολής σας και των συμφοιτητών σας;

Η σχολή μας ήταν, καταρχήν, η μόνη τετραετής σχολή φοίτησης από τις πολυτεχνικές σχολές και στο Πολυτεχνείο, το Εθνικό Μετσόβιο, και στη Θεσσαλονίκη. Άρα ήταν από χέρι μια σχολή που οι φοιτητές αισθάνονται σαν κατώτεροι. Υπήρχε ένα κόμπλεξ. Επίσης επειδή είχε έρθει μια καινούργια φουρνιά καθηγητών οι οποίοι πίστευαν ότι πρέπει να υπηρετήσουν αυτό που νοείται σαν σχολή πολυτεχνική, δηλαδή να εδραιωθεί ένα μεγάλο και βαθύ θεωρητικό υπόβαθρο και μετά να εξειδικεύεται στα επιμέρους θέματα, άρα χρειάζονται τα πέντε χρόνια σπουδών, μοίρασαν τις ώρες των πέντε χρόνων σπουδών σε τέσσερα χρόνια. Έτσι ήμασταν με ένα πρόγραμμα εβδομαδιαίο το οποίο ήταν 15% και 20% παραπάνω σε ώρες, είχε περισσότερες ώρες, από τις άλλες σχολές. Ήταν πολύ σκληρό μαθησιακά. Άρα ήμασταν μια σχολή με πολύ μεγάλα προβλήματα και που, ταυτόχρονα, οι απόφοιτοί της, μαζί με τους αρχιτέκτονες, αισθάνονταν σαν παιδιά ενός κατώτερου θεού γιατί η νομοθεσία έδινε φοβερά πλεονεκτήματα σε σχέση με αυτούς στους πολιτικούς μηχανικούς. Συνολικά δηλαδή και το επάγγελμα και η σχολή ήταν ένα εκρηκτικό υλικό για αγώνες.

Οι φοιτητές είχαν το εξής χαρακτηριστικό. Επειδή ακριβώς η σχολή δεν ήταν ελκυστική, ήταν η τελευταία επιλογή όλων, και η δική μου και όλων, με μετρημένες στα δάκτυλα εξαιρέσεις, όσων ήθελαν να μουν στο πολυτεχνείο. Δεν έμπαιναν σε αυτή τη σχολή οι εξαιρετικοί μαθητές, έμπαιναν σε σχολές που απαιτούσαν βαθμολογία εισαγωγής πολύ υψηλότερη και είχαν πολύ καλύτερες προοπτικές σπουδών, μόρφωσης και επαγγελματικές. Δεν έμπαιναν σε αυτές όσοι είχαν χρήματα γιατί είτε είχαν τη δυνατότητα να κάνουν φροντιστήρια πριν και να μπαίνουν σε καλύτερες σχολές ή αν δεν έμπαιναν στις καλύτερες σχολές θα ξαναέδιναν ή θα έβγαιναν στο εξωτερικό. Αυτό, λοιπόν, είχε σαν συνέπεια να υπάρχει μια πολύ μεγάλη εξισορρόπηση και στο οικονομικό επίπεδο όλων των φοιτητών, δηλαδή δεν υπήρχαν μεγάλες αποκλίσεις, δεν υπήρχαν πολύ πλούσιοι και εξαιρετικά φτωχοί σε αυτή τη σχολή. Ήταν σχολή του Πολυτεχνείου, τότε έμπαινε ένας στους επτά στο Πολυτεχνείο άρα δεν ήταν παιδιά που δεν είχαν καλό μορφωτικό επίπεδο. Οι περισσότεροι από τις επαρχιακές πόλεις ήταν οι πρώτοι στην τάξη τους. Αλλά και το μορφωτικό επίπεδο, πέρα από το οικονομικό, ήταν αρκετά εξισορροπημένο, η διαφορά στη βαθμολογία των εισαγωγικών εξετάσεων μεταξύ πρώτου και τελευταίου ήταν μικρή. Δεν υπήρχαν οι μορφές που θα ξεχώριζαν είτε στις σπουδές είτε σε αγώνες. Υπήρχαν συνθήκες, δηλαδή, που μπορούσαν πολύ γρήγορα, πολύ εύκολα να ομογενοποιηθούν όλοι μαζί.

Πόσο καθοριστικό για τις μετέπειτα εξελίξεις ήταν το άνοιγμα της χούντας σε δήθεν φιλελευθεροποιήσεις, όπως η διενέργεια φοιτητικών εκλογών;

Καταρχήν οι περισσότερες δικτατορίες, θέλουν να κάνουν ένα πείραμα να δουν αν έχουν έρεισμα στο λαό. Κάποιες είχαν μεγαλύτερο, είχαν κάποιο ικανό λαϊκό έρεισμα. Στην Ελλάδα δεν υπήρχε και δεν υπήρχε πιθανότητα να αποκτήσουν. Παρόλα αυτά ίσως η ίδια τους η προπαγάνδα παραπλανούσε και κάποιους από τους ίδιους τους στρατιωτικούς. Πέραν αυτού υπάρχει και η πίεση από το εξωτερικό, φοβόντουσαν και τις αντιστάσεις που σιγά-σιγά αναπτύσσονται στο εσωτερικό. Ήθελαν να κάνουν κάποια βήματα δήθεν φιλελευθεροποίησης απολύτως ελεγχόμενα.

Έκαναν ένα τεράστιο λάθος προσφεύγοντας σε αυτό που θεωρούσαν πιο καλά ελεγχόμενο. Φοβόντουσαν ίσως, ή στο μυαλό τους συνειρμικά να το θεωρούσαν επικίνδυνο, να κάνουν εκλογές στα εργατικά σωματεία, γιατί τα εργασιακά δικαιώματα τα είχαν παντελώς εξαφανίσει. Από την άλλη στους φοιτητές η ασφάλεια, η ειδική για τις σχολές, το σπουδαστικό της ασφάλειας, η οποία είχε εκπαιδευτεί και πριν από τη δικτατορία αρκετά καλά, είχε με τις παρεμβάσεις της καθηλώσει κάθε κίνηση μέσα στα πανεπιστήμια. Θεωρούσαν ότι θα τα ελέγχουν. Αποφάσισαν λοιπόν να κάνουν εκλογές, φοιτητικές εκλογές. Έκαναν τεράστιο λάθος γιατί απευθύνθηκαν σε ένα σώμα το οποίο δεν έχει εξαρτήσεις και μπορεί να υπηρετεί τα πιστεύω του χωρίς φοβίες.

Η σχολή σας συμμετείχε στους φοιτητικούς αγώνες; Ποιες ήταν οι αντιδράσεις των συμφοιτητών σας αυτό το διάστημα;

Η σχολή μας συνέβαλε, το πιστεύουμε όλοι όσοι συμμετείχαμε, στις εξελίξεις των γεγονότων του Πολυτεχνείου και σε ό,τι τα γεγονότα του Πολυτεχνείου οδήγησαν.

Επειδή είχαν γίνει τα δήθεν βήματα της εικονικής φιλελευθεροποίησης, οι διώξεις είχαν μειωθεί από το τέλος του '71 και μετά, είχαν αρχίσει να γίνονται πιο εμφανείς διάφορες διεργασίες στους φοιτητικούς χώρους. Οι παλιότεροι φοιτητές κινητοποιήσαν τους νεότερους. Τα κόμματα, κυρίως το ΚΚΕ, είχαν αρχίσει να δραστηριοποιούνται στο φοιτητικό χώρο. Συμμετείχαμε και εμείς σαν σχολή σε όλες αυτές τις διεργασίες

Αυτό που οδήγησε σε έναν εξαιρετικό ρόλο τη σχολή μας ήταν οι ίδιες οι φοιτητικές εκλογές. Η ασφάλεια εκείνη τη μέρα είχε οργανώσει ένα σχέδιο, το οποίο

προέβλεπε ότι θα μπουκάρουν οι αστυνομικοί, πράγμα που έκαναν μέσα στις σχολές, θα διαλύσουν τους φοιτητές που πήγαιναν να ψηφίσουν. Και έτσι τους μεν φοιτητές που εκδηλωνόντουσαν ανοικτά κατά της δικτατορίας θα τους οδηγούσαν, όπως και τους οδήγησαν, σε μια καταγγελία της επέμβασης της αστυνομίας, τους δε άλλους θα τους φόβιζαν για να μην ψηφίσουν ή να ψηφίσουν τους χουντικούς. Και παράλληλα είχαν οργανώσει και ένα σχέδιο νοθείας, για κάθε ενδεχόμενο, το οποίο πραγματοποίησαν και στις περισσότερες σχολές, ελέγχοντας πλήρως τους εκλογικούς μηχανισμούς των φοιτητικών εκλογών.

Συμμετείχαμε στη συγκέντρωση που έγινε στο προαύλιο του Πολυτεχνείου, υπήρξε σύγκρουση με την αστυνομία, έπεσε και ξύλο εκείνη τη μέρα, αλλά δεν αποχωρήσαμε, όπως το έκαναν οι φοιτητές στις περισσότερες άλλες σχολές, καταγγέλλοντας τη βία και τις συνθήκες νοθείας.

Επιστρέψαμε, μείναμε στη διαδικασία την εκλογική και παρακολουθήσαμε και το άνοιγμα της κάλπης. Ίσως αυτό εμπόδισε να γίνει αυτό που ξέρουμε ότι έγιναν στις άλλες σχολές, δηλαδή να νοθεύσουν το περιεχόμενο στις κάλπες. Ίσως επειδή είμαστε μικρή σχολή δεν είχαν δώσει και τόσο μεγάλο βάρος όπως δεν έδωσαν και στη σχολή των χημικών μηχανικών μεγάλο βάρος, που επίσης ήταν ολιγάριθμοι, και έτσι σε όλη την Ελλάδα βγήκαν δύο σχολές με δημοκρατικά ψηφοδέλτια, αντιχουντικά, δηλαδή, στη σχολή των χημικών μηχανικών και στη δικιά μας σχολή. Και μάλιστα την επόμενη μέρα οι εφημερίδες είχαν βγει με τα αποτελέσματα, όπως επίτηδες τους τα είχαν δώσει, με τις δύο αυτές σχολές πρώτες-πρώτες για να αποκτήσει κανείς την αίσθηση ότι βγήκαν και μη αρεστά στη δικτατορία συμβούλια, ενώ όλες οι άλλες, δεκάδες, σχολές είχαν χουντικά συμβούλια «εκλεγμένα».

Τι κάναμε εμείς από τη στιγμή που πήραμε το Σύλλογο στα χέρια μας;

Πρώτον υποδηλώσαμε ευθέως και αμέσως ότι δεν αναγνωρίζουμε στη χούντα, ότι έχει δικαιώματα παρέμβασης στην αυτοτέλεια των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Και το κάναμε αγνοώντας παντελώς τον κυβερνητικό επίτροπο, όλοι οι άλλοι υποβάλανε τα σέβη τους στον κυβερνητικό επίτροπο. Ο κυβερνητικός επίτροπος ήταν διορισμένος από τη δικτατορία, ουσιαστικά αρχηγός των ιδρυμάτων, ήταν ουσιαστικά πάνω και από την πρυτανεία. Δεν έκαναν κάτι αν δεν είχαν την έγκριση του κυβερνητικού επιτρόπου. Εμείς τον αγνοήσαμε. Και με την πρυτανεία η σχέση μας ήτανε: σας αναγνωρίζουμε ότι ηγείσθε της αυτονομίας ενός ακαδημαϊκού ιδρύματος αλλά αν μας εκφράζετε, που το έκαναν, τις χουντικές θέσεις και μας μεταφέρετε τις θέσεις χουντικών σας αγνοούμε παντελώς. Αυτό ήταν το πρώτο σήμα.

Το δεύτερο είναι ότι κάναμε διαρκείς συνελεύσεις από την αρχή. Διαρκείς συνελεύσεις: απαιτούσε να έχουμε αίθουσες συνεδριάσεων, δεν μας έδιναν πολλές φορές, τις κάναμε στα προαύλια ή στις βεράντες των κτιρίων του Πολυτεχνείου στην Πατησίων. Ζούσαμε σε συνθήκες άμεσης δημοκρατίας γιατί συμμετείχαν οι φοιτητές, και όσο περισσότερες συνελεύσεις γίνονταν τόσο περισσότεροι φοιτητές συμμετείχαν. Οι αποφάσεις που υπηρετούσαμε ήταν αποφάσεις γενικών συνελεύσεων, δεν μπορούσαν να μας εγκαλέσουν για αυτό το λόγο. Δεν μπορούσαν να μας εγκαλέσουν γιατί ασχοληθήκαμε στην αρχή, μιλάμε για τις δυο τρεις πρώτες εβδομάδες, αποκλειστικά με τα θέματα της σχολής και των προοπτικών του κλάδου, που όλοι ήξεραν ότι έχουμε, όλοι, ακόμη και οι χουντικοί, ήξεραν ότι έχουμε απόλυτο δίκαιο. Άρα δεν μπορούσαν να συγκρουστούν τόσο εύκολα μαζί μας.

Ερχόντουσαν από άλλες σχολές, ερχόντουσαν έξω από τις σχολές και μας έλεγαν: πολιτικοποιείστε τα αιτήματα περισσότερο. Δηλαδή στα αιτήματα που είχαμε τα κλαδικά και της σχολής να βάλουμε, ευθέως, κατά της δικτατορίας. Δεν το κάναμε εκείνη την περίοδο. Αντίθετα, με το παράδειγμα που δίναμε, δηλαδή με τις γενικές συνελεύσεις και νομιμοποιώντας επιτροπές αγώνα, δίναμε όπλα στους φοιτητές των άλλων σχολών. Οι επιτροπές αγώνα βγαίνουν μέσα από τις συνελεύσεις, εξουσιοδοτούσαμε κάποιες επιτροπές στις οποίες δίναμε συγκεκριμένα καθήκοντα να τα προωθήσουν. Δεν είχαμε κανένα λόγο να το κάνουμε. Εμείς είχαμε δημοκρατικό συμβούλιο. Αλλά επειδή τα συμβούλια ήταν νόθα διορισμένα από τη χούντα, θέλαμε να δημιουργήσουμε ένα πρότυπο για να καταργηθούν τα συμβούλια των άλλων πολυτεχνικών σχολών, τα χουντικά, και να περάσουν οι διεκδικήσεις μέσα από τις επιτροπές αγώνα που εκλεγόταν από τις γενικές συνελεύσεις.

Έτσι και οι φοιτητές των άλλων σχολών σιγά-σιγά πατώντας και στο δικό μας παράδειγμα άρχισαν να απαιτούν, και κατάφεραν να γίνουν γενικές συνελεύσεις, κατάφεραν να γίνονται επιτροπές αγώνα και έτσι ουσιαστικά καταργήθηκαν στο Πολυτεχνείο τα συμβούλια και όλος ο αγώνας περνούσε μέσα από τις επιτροπές αγώνων. Ήδη είχαν χάσει και στο συλλογικό όργανο των φοιτητικών συλλόγων, στο ΣΟΣΕΜΠ, την πλειοψηφία οι χουντικοί. Υπήρξε μια μεγάλη δραστηριότητα και διαρκής κινητικότητα στο Πολυτεχνείο η οποία συναντήθηκε και διευκόλυνε αντίστοιχες διεργασίες και στις άλλες πανεπιστημιακές σχολές. Μέσα σε σαράντα ημέρες από τις εκλογές, στο τέλος του χρόνου, απείχαν από τα μαθήματα όλοι οι φοιτητές του ΕΜΠ.

Η όλη κινητοποίηση οδήγησε τον ίδιο τον υπουργό της Παιδείας της χούντας να αποδεχτεί τα αιτήματα που προβάλλαμε. Δηλαδή να δεχτεί τα πέντε χρόνια, να δεχτεί διάφορα επαγγελματικά θέματα που είχαμε προβάλει. Αλλά πια ήταν αργά και για αυτόν, γιατί είχαμε περάσει ομαλά πια στη διεκδίκηση αιτημάτων πιο πολιτικοποιημένων, δηλαδή σιγά-σιγά διεκδικούσαμε ελευθερίες για τα πανεπιστήμια, τις οποίες δεν διανοείτο προφανώς η δικτατορία να τα παραχωρήσει, και από την άλλη μας γέμισε μια φοβερή αίσθηση χαράς και ικανοποίησης ότι πετύχαμε νίκη μέσα από τους αγώνες μας.

Στο ίδιο διάστημα είχαμε επαφή με τους τοπικούς συλλόγους των φοιτητών οι οποίοι έκαναν δικές τους εκλογές μη ελεγχόμενες από τη δικτατορία, ήταν όλοι αντιδικτατορικοί οι εκλεγμένοι. Η δικτατορία απαγόρευε συνεχώς τις εκδηλώσεις τους.

Είχαμε επαφές με διάφορους καλλιτέχνες οι οποίοι έκαναν παραστάσεις που υπονοούσαν αντιδικτατορική στάση, είχαν αντιχουντικό πνεύμα. Είχε αρχίσει και γινόταν μια τέτοια κινητοποίηση.

Αυτό σταμάτησε για λίγο όταν διέκοψαν την αναβολή στράτευσης σε φοιτητές. Στη σχολή μας αναλογικά σε σχέση με τον αριθμό των σπουδαστών στράτευσαν το μεγαλύτερο αριθμό από όλους τους φοιτητές.

Άρα, εμείς δηλαδή, θεωρούμε δύο πράγματα σημαντικά, για αυτό επιμένω τόσο πολύ σε αυτή την ερώτηση, για κείνη την περίοδο.

Λέμε ότι σαν σχολή συμβάλλαμε καθοριστικά στις εξελίξεις του Πολυτεχνείου γιατί δώσαμε τη δυνατότητα και στις άλλες σχολές να εκδηλωθούν οι φοιτητές με δημοκρατικό τρόπο, και το κατάφεραν και δημιουργήθηκε έτσι μια κίνηση. Και αυτό μπορεί να πεις βέβαια ότι οφείλεται και στο ότι, πέρα από το εκλογικό αποτέλεσμα, είχαμε υλικό επαγγελματικό και προβλήματα της σχολής για να πατήσουμε. Θα μπορούσε να μην υπάρχουν αυτές οι συνθήκες, για αυτό και να μην υπήρχε η συμβολή των φοιτητών της σχολής μας. Και πάλι θα γινόντουσαν οι αγώνες, δηλαδή δεν υπάρχει θέμα ότι κάπως αλλιώς θα εκδηλώνονταν το Πολυτεχνείο, ούτως ή άλλως οι δικτατορίες στην Ευρώπη ήταν προς στο τέλος τους. Αλλά εν πάση περιπτώσει έτσι συνέβη. Και αυτό το ξέρουμε όλοι: ότι δίνονται κάποιες ευκαιρίες. Ας μην υποτιμούμε ποτέ τη δυνατότητα των αγώνων.

Αλλά αυτό που είναι μοναδικό, είναι αυτό που ζήσαμε εμείς οι φοιτητές εκεί πέρα. Όπου αυτή η άμεση δημοκρατία που είχε αυτά τα αποτελέσματα, είχε, αποτελέσματα που δεν ήταν ατομικά αλλά ήταν συλλογικά, είχε οδηγήσει όλους μας, μα όλους μας, εκτός από τους ελάχιστους πια χουντικούς, να ζούμε σε πανηγύρι. Κάθε

μέρα ήταν ένα πανηγύρι στη σχολή και ήταν πανηγύρι μέσα στις πιο καταθλιπτικές συνθήκες της εποχής μας, σε μια πολύ σκοτεινή δικτατορία.

Με αφορμή αυτό που είπατε, γιατί διακόπηκε η αναβολή στράτευσης πολλών φοιτητών;

Τα βήματα που γινόντουσαν τότε που είπαμε δηλαδή της δήθεν φιλελευθεροποίησης από την πλευρά της δικτατορίας δεν ήταν ομοφώνως αποδεκτά μέσα στον ίδιο το στρατό και σε όσους είχαν ηγετικό ρόλο. Άλλοι δεν ήθελαν να ακούσουν για βήματα απελευθέρωσης, οποιασδήποτε απελευθέρωση. Έβλεπαν, λοιπόν, ότι πια χανόταν ο έλεγχος στις πανεπιστημιακές σχολές και ήταν βέβαιοι ότι αυτό θα επεκτεινόταν σιγά-σιγά. Στράτευσαν τους φοιτητές, αναγκαστήκαν να ομολογήσουν ότι η δήθεν φιλελευθεροποίησή τους ήταν τελείως προσχηματική κατά κάποιον, τουλάχιστον, τρόπο, ενώ μέχρι τότε μιλούσαν για τις «φοβερές» ελευθερίες που προωθούσαν. Ήταν μία παραχώρηση αυτών που ήθελαν την δήθεν φιλελευθεροποίηση έναντι αυτών που δεν ήθελαν τίποτα.

Και πέτυχε στην αρχή, δηλαδή πάγωσαν αρκετά οι φοιτητικοί αγώνες αλλά το νερό είχε μπει στο αυλάκι, μετά από κάποιους μήνες οι φοιτητές είχαν βγάλει τις καινούργιες δικές τους επιτροπές που συνέχισαν τον αγώνα κανονικά.

Έχουν έρθει στην δημοσιότητα φωτογραφίες από συγκεντρώσεις της εποχής. Ο κόσμος αμέτρητος. Ασκοούνταν βία, όπως και στις μέρες μας, για την καταστολή τους;

Οι φωτογραφίες που είναι στην δημοσιότητα, και κυρίως, είναι φωτογραφίες γύρω από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου στις 17 Νοέμβρη. Και, πραγματικά, ο κόσμος τότε ήταν όντως αμέτρητος. Αλλά πολλές συγκεντρώσεις γινόντουσαν και πριν οι οποίες είχαν τους φοιτητές κύριο πυρήνα τους. Δεν ήταν πολυπληθείς αλλά ήταν αμέτρητο το αίσθημα αισιοδοξίας που περνούσαν πια στον κόσμο, δηλαδή θεωρούσαν πια ότι η δικτατορία δεν είναι άτρωτη.

Ασκοούνταν βία για την καταστολή τους όπως στην εποχή μας;

Λοιπόν, βία. Αστυνόμευση στην εποχή μας είπαμε ότι γίνεται με τρόπο πολύ πιο σύγχρονο και πιο πλήρη από ό,τι γινόταν τότε γιατί ήταν άλλες οι τεχνολογικές δυνατότητες. Αλλά η βία που ασκούσε η δικτατορία είναι προφανώς πολύ δυσανάλογη σε σχέση με οποιαδήποτε ασκείται αυτήν την περίοδο. Πολύς κόσμος βασανίστηκε και βασανίστηκε με ακραίο τρόπο. Και θανάτους είχαμε, όχι μόνο στο Πολυτεχνείο αλλά και πριν.

Στο σχολείο συχνά ακούμε την ραδιοφωνική εκπομπή ενός ραδιοφωνικού σταθμού. Είχατε ακούσει αυτή την εκπομπή; Τι σκεφτήκατε τότε;

Καταρχήν, οι επιπτώσεις του ραδιοφωνικού σταθμού ήταν πολύ σημαντικές γιατί στήθηκε εκ των ενόντων και από τα υλικά που υπήρχαν στο Πολυτεχνείο αλλά αργότερα και με τη βοήθεια ειδικών, αργότερα δηλαδή εννοώ αργότερα για κάποιες ώρες, ένας πολύ ισχυρός σταθμός ο οποίος ακουγόταν τουλάχιστον σε όλη την Αττική. Και από τη στιγμή που γνωστοποιήθηκε και γνωστοποιήθηκε σε όλους, σε κάθε σπίτι μπήκε πρώτα η έκπληξη, μετά η ιδέα ότι κάτι γίνεται, μετά η ανάγκη για συμμετοχή και μετά η γνωστή κατηγοριοποίηση μεταξύ των «συνετών», που δεν ήθελαν να πάνε στη συγκέντρωση και αυτών που ήθελαν, ό,τι και να τρέχει, να συμμετάσχουν στις συγκεντρώσεις του Πολυτεχνείου. Αυτό δηλαδή δημιούργησε τις συνθήκες, όπου πάρα πολύς κόσμος τελικά άρχισε να κατεβαίνει, να κατεβαίνει και δεν ξέρουμε πώς θα εξελισσόταν αν δεν υπήρχαν οι επελάσεις των τανκς.

Τώρα, ο ίδιος ο σταθμός, οι εκφωνητές, μάλλον, του σταθμού χωρίς να το γνωρίζουν εκείνη τη στιγμή έγραφαν ιστορία με τον αυθορμητισμό που μετέδιδαν τα μηνύματα. Και για αυτό ακόμα και όταν ακούγεται από ανθρώπους που δεν τα έχουν ζήσει αυτά τα περιστατικά, παίρνουν μια εικόνα του τι πραγματικά γινόταν. Προσωπικά δεν άκουσα την εκπομπή, εγώ ήμουν στρατευμένος στην Κρήτη στην Αεροπορία και η αεροπορία ήταν το μόνο σώμα που δεν είχε αναστείλει τις στρατεύσεις των φοιτητών. Αυτό έγινε, μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Εάν κάτι με συνδέει προσωπικά με το σταθμό εκείνες τις ημέρες ήταν ότι κυκλοφόρησε μια φήμη, η οποία αποδείχθηκε ευτυχώς ότι δεν ήταν αληθινή, ότι η εκφωνήτρια του σταθμού ήταν νεκρή, η οποία ήταν και Κρητικιά. Και είχε πέσει μια φοβερή παγωμάρα στο στρατόπεδο, στην Αεροπορία, από αυτή την είδηση.

Κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος. Τι ακριβώς σήμαινε αυτό; Ποιο ήταν το μέγεθος της προπαγάνδας που φαντάζομαι ότι υπήρχε τόσο πριν όσο και μετά αμέσως την εξέγερση;

Εντάξει, κηρύχθηκε στρατιωτικός νόμος. Ουσιαστικά ποιοι τον κήρυξαν; Αυτοί από τους χουντικούς που θεώρησαν ότι δικαιώθηκαν στην άποψή τους ότι δεν πρέπει να γίνει κανένα βήμα ελευθερίας, δικαιώθηκαν με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Και ήταν οι πιο σκληροί, ήταν αυτοί που σχεδίαζαν και υλοποιούσαν τα βασανιστήρια την προηγούμενη περίοδο, οι πιο ανεγκέφαλοι και οι πιο ανίκανοι να εκφράσουν τον παραμικρό λόγο. Για αυτό η προπαγάνδα τους στην πραγματικότητα, που βέβαια συμβαδίζει με την προπαγάνδα κάθε δικτατορίας στα πρώτα της βήματα, μέχρι να φτιάξουν δηλαδή τη δικιά τους νέα προπαγάνδα, ήταν το σκοτάδι. Και έμεινε μέχρι τέλος αυτό, δηλαδή ζούσαν στο σκοτάδι, δεν έκαναν ενημερώσεις μέχρι που καταλήφθηκε η Κύπρος, μέχρι τα γεγονότα δηλαδή της Κύπρου. Και η διαφορά με την προπαγάνδα: πριν ήταν ότι είχαμε μια προπαγάνδα ότι τάχα πάμε σε φιλελευθεροποιήσεις, η οποία εναλλάχθηκε με την πιο σκληρή σκοτεινή περίοδο της δικτατορίας και με τα πολύ μεγάλα βασανιστήρια εκείνη την περίοδο. Όπου η μόνη «χαρά», ας πούμε, ήταν ότι έπεσαν θύματα βασανιστηρίων και κάποιοι που είχαν βασανίσει πάρα πολύ κόσμο πριν.

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου θεωρείτε ότι ήταν κάτι πάρα πολύ ιδιαίτερο; Επηρέαστηκε από άλλα κινήματα που ανθούσαν στην Ευρώπη υπέρ των ελευθεριών, της εξάλειψης των κοινωνικών ανισοτήτων και των δικαιωμάτων;

Προφανώς και επηρεάστηκε. Επηρέαστηκε από τις εξεγέρσεις των Αφροαμερικανών στις ΗΠΑ, από το Βιετνάμ, από το Μάη του '68, από την Πράγα του '68. Αλλά αυτές οι επιδράσεις και οι αλληλεπιδράσεις, γιατί μετά τα γεγονότα στην Ελλάδα επιδρούν αντίστοιχα και στο εξωτερικό, είναι ένα φαινόμενο αναμενόμενο και η Ελλάδα το έχει βιώσει και πριν από την Επανάσταση του 1821.

Αν είναι τώρα κάτι ιδιαίτερο τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Προφανώς είναι κάτι το ιδιαίτερο, αφού οδήγησαν ουσιαστικά στην πτώση της δικτατορίας, έστω και αν η δικτατορία δεν έπεσε με επανάσταση, που λέγαμε πριν, έπεσε με τον πιο ανώδυνο τρόπο για τους Έλληνες και τον πιο επώδυνο για τους Κύπριους, αλλά οτιδήποτε

δικαιώνει τους πόθους για ελευθερία ενός λαού μπορεί να είναι ένα πολύ ιδιαίτερο γεγονός.

Υπάρχει η γενιά του Πολυτεχνείου;

Ιδιαίτερο γεγονός, που ανέφερα και πριν, ειδικότερα για τους φοιτητές της σχολής μας αλλά νομίζω ότι πιάνει όλους τους φοιτητές εκείνης της περιόδου, ήταν σίγουρα τα γεγονότα στο Πολυτεχνείο με την έννοια ότι έζησαν σε έναν αγώνα σκληρό, δύσκολο αλλά τελικά συντροφικό και νικηφόρο σε συνθήκες αλληλεγγύης. Και αυτό τους επηρέασε σαν χαρακτήρες. Και για αυτό, κατά την άποψή μου, στη συνέχεια όσων ακολούθησαν πολιτική σταδιοδρομία η πολιτική τους παρέμβαση έφτανε μέχρι κάποιο όριο. Και νομίζω ότι το όριο αυτό ήταν να μην υποτιμάται το μυαλό των υπολοίπων ανθρώπων, η ανάγκη για συμμετοχή. Αν διατρέξουμε την ιστορία αυτών των ανθρώπων νομίζω ότι εκεί πέρα σταματούν. Και για αυτό δεν έπαιξαν και κάποιο καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις.

Αν μιλάμε τώρα για γενιά και εννοούμε τα περιστατικά εκείνης της περιόδου, ναι, έχουν παίξει πολύ καθοριστικό ρόλο και για αυτό σηματοδοτούσαν τα γεγονότα, αλλά τα γεγονότα στις εξελίξεις. Αν μιλάμε όμως για ανθρώπους μπορούμε να μιλήσουμε μόνο για δύο κατηγορίες που μίλησαν για γενιά του Πολυτεχνείου: αυτοί που ήθελαν να αξιοποιήσουν τη συμμετοχή τους στους αγώνες του Πολυτεχνείου, και υπάρχουν μερικά κραυγαλέα αρνητικά παραδείγματα, και έφτιαξαν το μύθο της γενιάς του Πολυτεχνείου εννοώντας τους ανθρώπους που ήταν εκείνη την περίοδο φοιτητές. Και υπάρχουν και οι άλλοι οι οποίοι επίσης έδειχναν τους ανθρώπους εκείνης της περιόδου, τους φοιτητές εκείνης της περιόδου, για να συκοφαντήσουν τους αγώνες που έγιναν εκείνη την περίοδο στο όνομα του Πολυτεχνείου γιατί απλώς δεν τους άρεσαν πολιτικά.

Είτε η μία είτε η άλλη περίπτωση είναι άστοχες. Νομίζω ότι δεν πρέπει να λέμε ότι υπάρχουν γενιές Πολυτεχνείου με αυτήν την έννοια.

Ψωμί, παιδεία, ελευθερία. Σύνθημα που ακόμη και τόσα χρόνια μετά προκαλεί ρίγη συγκίνησης. Τι σήμαινε τότε το σύνθημα αυτό; Τι διεκδικούσαν οι φοιτητές; Ποια ήταν τα όνειρά τους; Θεωρείτε ότι το σύνθημα αυτό είναι διαχρονικό; Θα μπορούσαν οι άνθρωποι σήμερα στην Ελλάδα να διεκδικούν τα ίδια δικαιώματα;

Καταρχήν, αυτοί που το διεκδικούσαν στην περίοδο του Πολυτεχνείου, διεκδικούσαν, θα έλεγα, το αυτονόητο: για να υπάρχει στοιχειώδης ανθρώπινη επιβίωση. Η διαφορά είναι ότι κάποιιοι το θεωρούν, λόγω οικονομικής κατάστασης το θεωρούν, κεκτημένο και αδιαφορούν για τους άλλους. Αυτοί που αγωνίζονταν στο Πολυτεχνείο το ήθελαν για όλο το λαό. Και αυτό ήταν το όνειρό τους, ήταν πολύ σημαντικό όνειρο. Πολύ σημαντική και η επιδίωξη.

Είναι προφανώς διαχρονικό σύνθημα. Συναντιέται με το σύνθημα της γαλλικής επανάστασης για ισότητα, αδελφότητα, ελευθερία. Είναι απόλυτα διαχρονικό.

Πίσω από την έννοια του ψωμιού κρύβεται και η ιδέα της εργασίας και η ιδέα της στέγασης και η ιδέα της υγείας, κάτι δηλαδή που έχει αναδειχθεί πάρα πολύ στα χρόνια της πανδημίας. Και για αυτό ήταν ένας λόγος ακόμα παραπάνω ότι θα έπρεπε να θυμηθούμε αυτό το σύνθημα.

Και πίσω, όχι μόνο από την έννοια του ψωμιού αλλά, από τη συνισταμένη και των τριών αιτημάτων, ψωμί-παιδεία-ελευθερία, κατά την άποψή μου κρύβεται και άλλο ένα βασικό αίτημα, όχι εκείνης της περιόδου αλλά αργότερα, και το λέω για να αποδειχτεί η διαχρονικότητα, δηλαδή, ενάντια στον άκρατο καταναλωτισμό. Όταν μιλάμε για ψωμί δεν μιλάμε για παντεσπάνι.

Ποια πιστεύετε πως είναι η αξία της επετείου του Πολυτεχνείου; Να τιμάται και να γιορτάζεται ακόμη και στις δύσκολες σημερινές συνθήκες της πανδημίας; Θα μπορούσε σήμερα να υπάρξει σύγχρονο Πολυτεχνείο; Θέλω να πω ότι και σήμερα γίνεται καταστρατήγηση ελευθεριών, γιατί δεν γίνεται η ανατροπή, η επανάσταση, ο ξεσηκωμός;

Στο Πολυτεχνείο, μάλλον τα πρώτα χρόνια μετά το Πολυτεχνείο, στις 17 του Νοέμβρη μαζεύονταν πάρα πολύς κόσμος, τα συνθήματα που έλεγε ήταν συνθήματα της επικαιρότητας, ήταν μέσα στη λογική των συνθημάτων του Πολυτεχνείου, ψωμί-παιδεία-ελευθερία. Και πραγματικά μπορεί να πει κανείς ότι ήταν συνέχεια της εξέγερσης του πολυτεχνείου, της λογικής της εξέγερσης του Πολυτεχνείου.

Αυτό όμως με την πάροδο των χρόνων άρχισε να σβήνει γιατί δεν πολυαρέσει κυρίως στην κρατική γραφειοκρατία αλλά και σε κάθε άλλου τύπου γραφειοκρατία. Άρχισε να αποκτά το Πολυτεχνείο τη λογική της γιορτής και της επετείου που είναι συνήθως η λογική αυτών που γράφουν την ιστορία, των νικητών, των όποιων νικητών: να παραποιούν την πραγματικότητα.

Το Πολυτεχνείο όμως πέρασε, πραγματικά πέρασε στην ιστορία και πρέπει να το δεχτούμε. Και πέρασε όπως το '21, όπως και η 28η Οκτωβρίου, στις ιστορικές ρίζες του λαού μας. Και το καλό της 17^{ης} Νοεμβρίου είναι ότι θυμίζει αυτό το γεγονός, δίνει τη δυνατότητα σε κάποιον να το μελετήσει, να προβληματιστεί, αν θέλει να ασπαστεί, να ακολουθήσει τώρα αυτές τις ίδιες λογικές. Και, εν πάση περιπτώσει, το να γνωρίζει κάποιος τις ρίζες του και να τις αναλύει είναι απαραίτητο χαρακτηριστικό ενός λαού που θέλει να έχει προοπτικές.

Το να γίνει τώρα: προφανώς έχουμε ανάγκη πολλών πολυτεχνείων και φαντάζομαι ότι θα δοθούν οι ευκαιρίες.

Κάθε χρόνο στις 17 Νοέμβρη πώς νιώθετε; Ανακαλείτε μνήμες ιδιαίτερα εκείνη την ημέρα ή τα βιώματα εκείνης της εποχής έχουν ριζωθεί τόσο βαθιά μέσα σας ώστε συνεχώς να σας καθιστούν αντιμέτωπο με το παρελθόν; Γράφτηκαν πολλά τραγούδια για την εξέγερση του Πολυτεχνείου, ποια συναισθήματα σας γεννούν σήμερα;

Λοιπόν, η πραγματικότητα είναι ότι στις 17 Νοέμβρη το μόνο που αισθάνομαι είναι ότι η αστυνομία μεθοδεύεται «μεθόδους» ενάντια σε αυτούς που θα ήθελαν έστω να τιμήσουν το πνεύμα του Πολυτεχνείου και αυτό με εξαγριώνει. Αλλά αυτό με εξαγριώνει πολλές φορές, για τον ίδιο λόγο, μέσα σε κάθε χρόνο. Ενώ, αντίθετα, θα ήθελα κάθε μέρα να επιδιώκουμε να ζήσουμε μια ζωή σαν κι αυτή που ονειρευόμασταν όταν ήμασταν στο πολυτεχνείο.

Όσον αφορά τα τραγούδια, πραγματικά, είτε αυτά που τραγουδούσαμε τότε, είτε αυτά που γράφτηκαν αργότερα, έχουν μεγάλο συναισθηματικό φορτίο. Και συνήθως, ας πούμε όταν το ακούς, σε ό, τι κατάσταση ψυχολογική και αν βρίσκεσαι, βιωματικά ανατρέχεις σε εκείνη την περίοδο και νομίζω ότι αυτό είναι ένα πολύ βαθύ και ωραίο συναίσθημα. Βέβαια, ποτέ δεν θα φτάσει το συναίσθημα που ζούσαμε εκείνη την περίοδο, που τα πρωτοτραγουδούσες και ήταν τραγούδια διεγερτικά, ήταν τραγούδια συντροφικά, ήταν τραγούδια μηνύματος προς τους άλλους. Τότε είχαν ένα πολύ ουσιαστικό χαρακτήρα.

Για να κλείσουμε θα ήθελα ένα να σας ρωτήσω: τι δε διαθέτουμε εμείς οι νέοι σήμερα για να αλλάξουμε τον κόσμο και να διεκδικήσουμε σθεναρά τα δικαιώματά μας;

Οι νέοι στην ηλικία των φοιτητών σήμερα έχουν καλύτερη μαθησιακή βάση από αυτή που είχαν οι παλαιότεροι έφηβοι και φοιτητές. Μεγάλωσαν σε καλύτερες συνθήκες, με γονείς που έχουν ζήσει σε καλύτερες συνθήκες από τους γονείς τους. Άρα πιστεύω ότι δεν υπάρχει διάκριση. Αν θα πρέπει να κάνουμε μια διάκριση μάλλον πρέπει να περιμένουμε περισσότερο, έτσι γενικά, από τους νέους σήμερα από ό, τι ότι από τους προηγούμενους. Αλλά επειδή δεν μου αρέσει και θεωρώ τελείως λάθος αυτού του είδους τη σύγκριση, ας πούμε, γενεών, θεωρώ ότι θα πρέπει περισσότερο να συγκρίνουμε τις περιστάσεις κάθε εποχής. Και οι περιστάσεις της εποχής μας είναι ιδιαίτερα προκλητικές και με σημαντικές αλλαγές. Έχουμε εξελίξεις στην τεχνολογία και την επιστήμη οι οποίες είναι τρομακτικές. Έχουμε τη νανοτεχνολογία, την νανοϊατρική, την τεχνητή νοημοσύνη, έχουμε τις επιπτώσεις στο περιβάλλον. Έχουμε, ίσως και το σημαντικότερο από όλα, πώς θα διαχειριστούμε ένα απίστευτο πλούτο δεδομένων στο οποίο καθένας έχει πρόσβαση, αλλά τελικά επειδή είναι τόσο μεγάλος πλούτος αυτή η πρόσβαση που τελικά έχει βαρύτητα για την κοινωνία είναι αυτή που μας καθοδηγούν να παίρνουμε.

Μπαίνουμε σε μια εποχή όπου, σχηματικά μιλώντας, θα υπάρχει ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτών που θέλουν η ανισότητα του πλούτου να μεγαλώνει συνεχώς, από τη μια, και αυτών που θέλουν η ισότητα ευκαιριών και δυνατοτήτων να υπάρχει για όλους. Οι πρώτοι έχουν όλες τις δυνατότητες, και ξέρουμε ότι ελέγχουν τα τεχνολογικά επιτεύγματα άρα γίνονται πολύ δυνατοί. Αλλά και οι άλλοι έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν προσβάσεις στην τεχνολογία πολύ σημαντικές. Και εν πάση περιπτώσει θα είναι πάντα η συντριπτική πλειοψηφία.

Σε αυτή λοιπόν τη σύγκρουση η οποία θα υπάρχει και θα είναι συνεχόμενη είναι ανόητο να πει κανείς ότι δεν θα εμφανιστούν καινούργια πολυτεχνεία και ακόμα πολύ πιο «ανόητο» να αποδεχτεί την απαισιόδοξη άποψη, που μπορεί να φαντάζει η πιο ρεαλιστική, ότι οι τελευταίοι θα είναι οι διαρκώς ηττημένοι.

*****

ⁱ Η συνέντευξη δόθηκε στα πλαίσια εργασίας της φοιτήτριας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωάννας Αδαμαντίας Ποντικάκου με τίτλο «Η λαογραφία σε διάλογο με την εξέγερση του Πολυτεχνείου». Διδάσκουσα Βασιλική Χρυσανθοπούλου.

Η συνέντευξη, όπως εδώ παρουσιάζεται, διορθώθηκε από τον «αφηγητή» λεκτικά και συντακτικά στις 7/11/2023 με βάση το απομαγνητοφωνημένο κείμενο.